

MƏHƏRRƏM QASIMLI. "FOLKLOR VƏ ƏDƏBİYYAT ARAŞDIRMALARI"

Bakı, "Elm və təhsil", 2017, 628 s.

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, "Şöhrət" ordenli, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri Məhərrəm Qasımlının "Folklor və ədəbiyyat araşdırmaları" (I) kitabı (Bakı, "Elm və təhsil", 2017, 628 s.) 3 hissədən, daha doğrusu, kitab içində 3 kitabdan ibarətdir: "Ozan-Aşıq sənəti" monoqrafiyası (s.4-266); "Şah İsmayıl Xətayinin poeziyası" (s.268-416); Məqalələr (s.417-626).

"Ozan-Aşıq sənəti" monoqrafiyasında əsas tədqiqat istiqamətləri belədir: "(Giriş) Aşıq sənətinin genetik qaynaqları"; "Qam-şaman kompleksi"; "Türk etnik düşüncəsində "Qorqud" obrazının mifoloji və tarixi statusu; Ozan və qopuz ənənəsi"; "Oğuz arealında ozan və baxşı münasibətlərinin tarixi semantikasi"; "Aşıqlıq: tarixi səciyyəsi və təşəkkül mərhələləri"; "Haqq aşığı" fəlsəfi-ürfani obrazının ortaya çıxışı";

"Ozan-aşıq keçidi"; "'Aşıq" və "Haqq aşığı" sənətkar ad-titulu kimi"; "Qopuz-saz transformasiyası; Aşıq sənətində təsəvvüf simvolikasının sinkretik təzahürü"; "Aşıq sənəti və orta çağ mərasimləri"; "Aşıq sənətində "mühit" və "məktəb" anlayışlarının yeri"; "Mühitlər"; "Aşıq ifaçılıq məktəblərində yardımçı melopoetik vasitələrdən istifadə üsulları"; "Aşıq repertuarı; Aşıq məclisinin quruluşu (Nəticə)."

M.Qasımlı özünün bu fundamental monoqrafiyasında göstərir ki, aşıq sənəti Qafqaz, İran, Anadolu kimi irimiqyaslı coğrafi çevrədə məskundur. Kontekstin hər hansı şəkildə kiçildilməsi aşıq sənətinin gerçək mənzərəsinin təhrifi deməkdir. Sənətin genetik qaynaqlarını çevrələyən tarixi-coğrafi məkan isə daha böyük miqyasa malikdir. Bu zaman Sibir-Altay və Türkünstanın (Orta Asiya türklüyü) da sözügedən kontekstə daxil edilməsi qeyd-şərtsiz bir zərurət kimi ortaya çıxır. Şübhəsiz ki, sənətin yaranış və yayılma şəbəkəsi həqiqi tarixi-coğrafi görkəmi ilə tədqiqat obyektinə çevrilmədikcə onun mahiyyəti barədə doğru elmi təsəvvür yarana bilməz. Məhərrəm Qasımlı daha sonra yazır: "Aşıq ədəbiyyatı bütün başqa keyfiyyətləri ilə yanaşı, birinci növbədə milli ədəbiyyat hadisəsidir. Öz metrik və melopoetik göstəricilərinə görə o nə şifahi xalq ədəbiyyatına, nə də yazılı divan ədəbiyyatına bənzəmir. O, türk etnik-mədəni sisteminin birbaşa özünə məxsus olan, onun tarixi-genetik təbiətindən doğan xüsusi bir ədəbiyyat tipidir."

M.Qasımlı bütövlükdə Azərbaycanın (Göyçə, Borçalı, Dərbənd daxil olmaqla) cəmi 16 aşıq mühitindən bəhs etmişdir, onların hər birinin özünəməxsus sənət keyfiyyətlərini, ənənələrini ortaya qoymuşdur. O, Azərbaycanın bütün region və bölgələrini – Gəncəbasar, Borçalı, Göyçə, Dərələyəz, İrəvan, Çıldır, Şirvan, Dərbənd, Qarabağ, Nax-

çıvan, Qaradağ-Təbriz, Urmiya, Zəncan, Xorasan, Savə və Qaşqay – ehtiva edən aşiq mühitlərindən eyni məhəbbət və şövqlə danışır, hər bir aşiq mühitinin nümayəndəsinə böyük Azərbaycan xalqının təmsilçisi kimi vurğunluq və ehtiramla yanaşır. Aşiq musiqisini və xalq yaradıcılığını mükəmməl bilən M.Qasımlı həm də bir musiqişünas və sənətsünas kimi aşıqlığı sinkretik səhnə hadisəsi, teatr tamaşası kimi təhlil və təqdim edir.

M.Qasımlı bizim folklorşünaslıqda və ədəbi-nəzəri fikrimizdə ilk dəfə aşiq sənətinin genetik qaynaqlarını, tarixi səciyyəsinə və təşəkkül mərhələlərini elmi-tədqiqat yolu ilə müəyyənləşdirib üzə çıxarmışdır. O, yəni ilk dəfə aşiq sənətindəki “mühit” və “məktəb” anlayışlarını elmi şəkildə təhlil edib fərqləndirmiş və onların yerini göstərmişdir.

Kitab içindəki ikinci kitab – “Şah İsmayıl Xətayinin poeziyası” monoqrafiyası aşağıdakı bölmələri ehtiva edir: “Mənəm Sultan Xətayi Şeyx Heydər oğlu”; “Xətayi poeziyasının tədqiq tarixinə qısa bir baxış”; “Xətayi şeirinin qaynaqları”; “Xətayi şeirinin mövzu və janr əhatəsi”; “Xətayi sənətkarlığı”; “Xətayi şeirində təkrir sistemi”; Nəticə.

M.Qasımlının burada apardığı təhlil və tədqiqlərindən irəli gələn mühüm nəticələrdən biri budur ki, XVI əsr Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının inkişafında Xətayinin həm dövlət xadimi, həm də sənətkar kimi əvəzsiz rolu vardır. Bir çox klassik saz-söz ustaları məhz onun sazsevərliyi sayəsində şöhrətlənmişdir. Xətayinin aşiq şeiri tərzindəki əsərlərində bədii tutumun dolğunluğu, məzmun-mündəricə dərinliyi, dil saflığı, deyim təbiiliyi onun sənətkar qüdrətinin əyaniyyəti.

“Folklor və ədəbiyyat araşdırmaları”nın üçüncü kitabına daxil olan məqalələrin elə təkcə adını çəkmək kifayətdir ki, M.Qasımlının elmi universallığına şahid olaq: “Azərbaycan folkloru: səciyyəsi və tarixi semantikasi”; “Dədə Qorqudun qəbri Dərbənddədir”; “Dədə Qorquddan üzü

bəri”; “Milli bayramımız” (Novruz – R.N.); “Füzuli şeirində oğuz elat nəfəsi”; “Aşiq ədəbiyyatının milli və tarixi özəlliyi”; “Qurbanidir mənim adım”, “Abbas Tufarqanlı – Aşıqlığın padşahı”; “Bayatılarımızın heyvət heykəli – Sarı Aşiq”; “Xəstə Qasım Tikmədaşlı”; “Abdalgülablı Valeh – Valeh ləqəbimdir, Səfidir adım”; “Aşiq Hüseyn Şəmirkirli”; “Ələsgərəm, hər elmdə həliyəm”; “O bir haqq aşığıydı – Hüseyn Bozalqanlı”; “İsmi-Pünhan aşığı – Molla Cuma”; “Aşıqlığın Dədə Şəmşir ucalığı”; “Dastanlaşan ilahi məhəbbət abidələri”; “Şirvan aşiq ifadəçiliyində muğam-xanəndə üslubunun yeri”; “Aşiq sənətinin müasir vəziyyəti, problemləri və inkişaf perspektivləri”; “Folklor karvanımızın ulu sarvanı” (prof. M.H.Təhməsinib – R.N.); “Ay işığının şairi” (şair Məstan Günər haqqında – R.N.).

Obyektiv həqiqəti dilə gətirsək, inamla demək olar ki, Məhərrəm müəllimin ədəbi-nəzəri yaradıcılığı və folklorşünaslıq fəaliyyəti son 20-25 ildə milli elmi fikrimizi zənginləşdirmişdir. Son on ildə Aşıqlar Birliyində mərhum Xalq şairi Zəlimxan Yaqubla çiyin-çiyinə işləyərkən, onun vəfatından sonra isə yeni sədr kimi fəaliyyətə başlayaraq aşiq sənətinin dirçəlişinə, yüksəlişinə güclü təkan vermişdir.

Cəsarətlə deyə bilərik ki, Məhərrəm Qasımlı milli folklorşünaslığımızın və aşiq yaradıcılığının inkişafında yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur.

Məhərrəm Qasımlı – geniş elmi təfəkkürlü folklorşünas, görkəmli ədəbiyyat alimi.

Məhərrəm Qasımlı – Azərbaycan tele-radio məkanında folklor və etnoqrafiya üzrə maraqlı verilişlərin və çıxışların (məsələn, “Bulaq” və s.) müəllifi.

Məhərrəm Qasımlı – müasir dövrdə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatını və aşiq yaradıcılığını təhlil və tədqiq etməklə elmi nəşrlərdə, mətbuatda, efirdə oxucuları, dinləyiciləri, tamaşaçıları, gəncliyi yeni-yeni orijinal fikirlərlə, tapıntılarla zənginləşdirən aşiqşünas aparıcı.

Məhərrəm Qasımlı müxtəlif ali məktəblərdə, universitetlərdə dərin məzmunlu mühazirələr oxuyan lektor, şifahi xalq ədəbiyyatının ayrı-ayrı predmet və sahələrini, habelə folklorşünaslığın tarixini, nəzəriyyə-sini yüksək səviyyədə tədris edən mahir pedaqoq, parlaq nətiq.

Redaktoru olduğu, rəy verdiyi kitablar, dissertasiyalar folklorşünaslığın bütün sahələrini, ədəbiyyatşünaslığın isə bir çox istiqamətlərini ehtiva edir.

Məhərrəm Qasımlı – Respublikada və xaricdə hazırlanıb həyata keçirilən bir çox

elmi-praktik tədbirlərə ümumtürk və ümumislam miqyasında imza atan Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri.

Məhərrəm Qasımlı – iti qələmli publisist, redaktor və nəşir (“Folklor və etnoqrafiya” jurnalı).

Məhərrəm Qasımlı – “Orxan Paşa” imzası ilə tanınmış şair.

Hazırda görkəmli alim və aşıqşünas həm də AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı və yazılı abidələr şöbəsinin müdürüdür.

*Rasim Nəbioğlu (Qurbanov)**

* Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA), Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, aparıcı elmi işçi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. E-mail: edebiyat_nezeriyyesi@mail.ru